
OCENE IN POROČILA

Marijan Dovič: *Slovenski pisatelj (Razvoj literarnega proizvajalca v slovenskem literarnem prostoru)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007. 338 str.

Monografija o slovenskem pisatelju je rezultat obsežnih avtorjevih raziskav, ki segajo še v čas njegovega magistrskega in tudi dodiplomskega študija. Tedanja, večinoma teoretična spoznanja, je prikazal v svojem monografskem prvencu *Sistemske in empirične obravnave literature* leta 2004. V disertaciji je ta spoznanja uporabil kot orodje za raziskavo. Za prikaz aktualnih razmer je moral seči globoko v zgodovino slovenske književnosti in na nov način premisliti razvoj pisateljske vloge v slovenskem literarnem prostoru – vse od razsvetljenstva do današnjih najmlajših avtorjev, ki pišejo za kapitalistični knjižni trg. Slovenskega pisatelja, kot proizvajalca literarnih besedil, skuša avtor predstaviti z vidika, ki je v naši literarni zgodovini nov ali vsaj drugačen.

V Uvodu sam razloži naslov monografije. V nosilnem naslovu namerno uporablja izrabljeno sintagmo, ki je v nasprotju s podnaslovom. Sintagma slovenski pisatelj sicer deluje nevtrarno (to je oseba, ki piše literarna besedila v slovenščini), a ima njena dejanska raba kljub vsemu nekatere »višje« pomene – pisatelj je ustvarjalec, privilegiranelec, ki ima poseben dostop do prave resnice, njegovo delo pa je kulturni zaklad. To vzvišeno figuro nato v podnaslovu degradira na »literarnega proizvajalca«. Kontrast med naslovoma nakazuje, da se avtor monografije odmika od zgolj besedilnointerpretativne tradicije in da si prizadeva za

drugačen, treznejši ali previdnejši pogled na slovenskega pisatelja. Upošteva doslej manj poudarjene sociološke in ekonomske vidike ter stopnje sistemske avtonomije in samoorganizacije. Pregled poteka po posameznih fazah, ki jih zastopajo izbrani avtorji in njihove specifične socio-kulturne situacije. Avtorjeva hipoteza je: slovenski literarni sistem se od svojih začetkov postopoma avtomatizira tudi prek literarnih in neliterarnih akcij literarnih proizvajalcev. Rezultat teh prizadevanj je sodoben in avtonomen literarni sistem (literarni trg, založništvo, kritika, kulturne ustanove, bralstvo, šolstvo, politika in ekonomija). Novost prikazane perspektive je tudi analiza medijskega prostora, ekonomskih in pravnih okoliščin, v katerih nastaja literarni sistem. Pri nas podobnih raziskav doslej še ni bilo.

Razprava v knjigi je razdeljena na štiri sklope: krajšega uvodnega in tri obsežnejše.

V drugem sklopu, ki ima naslov *Od avtorja do literarnega proizvajalca*, so prikazani teoretični okviri raziskave. Gre za splošen teoretski kontekst, v katerega je umeščeno razpravljanje o avtorju. Predstavljene so štiri teorije, in sicer je najprej na kratko povzet Barthesov ravzpiti esej *Smrt avtorja*, v katerem postavlja tezo, da med avtorjem in njegovim delom ni neposredne povezave. Mogoče je celo reči, da delo piše avtorja, ta

pa ves čas nezavedno citira, zato je govor o avtorstvu in individualnem ustvarjanju ne-umesten. Moderni pisatelj je le še skriptor, ne pa več Avtor. Edina moč skriptorja je v tem, da meša in medsebojno sooča različna pisanja.

V razpravi *Kaj je avtor?*, ki je izšla leto dni po Barthesovi, Foucault podobno kot njegov predhodnik ugotavlja primat avtorja. Sklepa, da je avtor ideološki produkt, s katerim zaznamujemo način, kako se bojimo množenja pomenov.

Pod naslovom *Od antičnega pevca do romantičnega genija* predstavi Dović pogled na avtorstvo v ustni kulturi in v srednjem veku, ko je bilo avtorstvo razumljeno bistveno drugače kot danes. Odločilno spremembo v razvoju avtorstva povzroči izum tiska, saj v rokopisnem okolju avtorski nadzor ni bil mogoč. Z renesančnim poudarjanjem individualnosti so se oblikovale tudi potrebe po novih oblikah lastniških pravic, ki so pozneje postale znane kot »copyright«. Tiskana kultura vzpostavi nove modele razmerij med besedilom in avtorjem. Novoveški avtor se dokončno vzpostavi v obdobju romantike ob podpori spremljajočega filozofskega in estetskega diskurza. Inovacija postaja tisto, kar je zares vredno. Koncept originalnosti se razvije v kliše o pesniku, ki je »pred svojim časom«.

Pod naslovom *Literarni proizvajalec v Schmidtovi empirični literarni znanosti* predstavi drugo polovico 20. stoletja, ko se pogledi na literaturo in avtorstvo zagotovo več ne uklanjajo romantičnim konceptom. Schmidt literature ne razume kot skupka kanoničnih del, temveč kot kompleksen družbeni sistem. Temelji notranje strukture literarnega sistema so štiri delovalne vloge: literarno proizvajanje, literarno posredovanje, literarno obdelovanje, literarno sprejemanje. Literatura je bila med umetnostmi

prva, ki se je razvila v množični komunikacijski sistem.

Na kratko je predstavljeno tudi Bourdieujevo pojmovanje avtorja. Njegova analiza namreč usmerja pozornost na mehanizme, s katerimi se vzpostavlja in vzdržuje umetnostno polje, v katerem se izdelek vzpostavi kot (fetišizirana) umetnina. Subjekt tega ustvarjanja umetnine – in to je bistveno – ni le posamezen umetnik, ampak je vanj vpletenih več ljudi: umetniki, kritiki, posredniki, zbiralci – vsi, ki delujejo v polju, ki nenehno producira in reproducira vrednost umetnine.

Dovićevo razumevanje literarnega proizvajalca izhaja prav iz Schmidtove empirične literarne znanosti. Schmidtov model je skušal prenesti na slovensko gradivo, pri čemer se je osredotočil na eno vlogo – literarnoproizvajalsko. To vlogo je potem ves čas opazoval v interakciji z drugimi vlogami. Drug zgled mu je bila še Bourdieujeva teorija literarnega polja. Bourdieu celotno kulturno produkcijo, ki jo deli na elitno in množično, razume kot delovanje znotraj družbenega polja moči.

V osrednjem sklopu v knjigi, *Literarni proizvajalec v slovenskem literarnem sistemu s podnaslovom Modeli slovenskega literarnega proizvajalca*, se avtor loteva problemov iz slovenske literarne zgodovine. V uvodnih poglavjih so v obrisih začrtani modeli slovenskega literarnega proizvajalca in »predliterarna« faza razvoja literature in njenega proizvajalca v slovenskem prostoru. V okviru sedmih poglavij je potem nanižanih štirinajst študij, ki nosijo naslove po imenih avtorjev, a so po zgradbi in obravnavanih temah nekoliko heterogene. Vsem je skupno, da obravnavajo tudi splošne sistemske probleme, ki z avtorjem iz naslova niso nujno v neposredni zvezi. Študije kot nekakšen mozaik sestavljajo kompleksno

podobo razvoja sistema in avtorja v njem od razsvetljenstva do sodobnosti.

Dovič predstavi tudi tri temeljne kontrolne točke, s pomočjo katerih je preverjal razvoj vloge literarnega proizvajalca od razsvetljenstva do sodobnosti. Prva je avtomatizacija slovenskega literarnega sistema, drugi dve sta neposredno povezani s pisateljem, in sicer profesionalizacija literarnega proizvajalca in evolucija percepcij avtorjevega družbenega položaja. Vsi dejavniki so med seboj prepleteni. Omogočili so izbor konkretnih primerov pisateljev in pozneje tudi konstrukcijo modelov slovenskega literarnega proizvajalca.

O prvem modelu, pisatelj-preroditelj: od duhovnika do laika, Dovič zapiše, da je o razvoju literarnega proizvajalca v sodobnem pomenu besede pri nas mogoče govoriti šele od razsvetljenstva naprej. V tem času se kot tipični model pojavi pisatelj-preroditelj, najprej kot duhovnik, postopoma pa tudi kot laik. Ob Antonu Felixu Devu obravnava probleme literarnega repertoarja. Pri Antonu Tomažu Linhartu razpravlja o novem modelu laičnega literarnega proizvajalca, vlogo avtorja pri gradnji institucij in problem dvojezičnosti literarnega sistema. Pri Valentinu Vodniku se posveča statusnim vprašanjem, posebnostim prve pesniške zbirke in s tem v zvezi samorazumevanju avtorja. Temu modelu je dala pečat tipična skupinskost, Zoisov krog, iz katere so prihajale naloge. Mnoge funkcije je opravljal predvsem sam Zois.

Drugi model je avtor monografije poimenoval pisatelj med preroditeljem in umetnikom. Prešerna vidi kot nadaljevalca razsvetljensko-prerodnega modela, hkrati pa pesnik ta model presega, kar se kaže v osredotočenju na poezijo, poudarjanju estetske konvencije in individualnega pesniškega poslanstva. Ob Prešernu je posebno pozor-

nost posvetil tudi inavguraciji umetnika kot boema. Posebej se ukvarja tudi z mitom o »trpečem pesniku«. Opozarja na premik v dojemanju nacionalnega ter na učinkovit prestop fikcije v politiko, ki je razvidna iz nekaterih Prešernovih pesmi. S preroditeljskim pesništvom Prešerna družni odsotnost sistemskih struktur.

Pisatelj med nastajajočim literarnim sistemom in nacionalno politiko je model, značilen za drugo polovico 19. stoletja, ki je za razvoj literarnega sistema prelomno. Gre za dejaven čas, v katerem se naglo razvijajo vse štiri delovalne vloge: literarno proizvajanje, posredovanje, sprejemanje in obdelovanje. Postopoma se torej oblikujejo temelji notranje strukture avtonomnega literarnega sistema. Gre tudi za čas, v katerem se dokončno razvije in razmahne literarna proza. Kot piše Dovič, se je zatikalo v z uveljavljanjem literarnih konvencij, »ki bi v družbi literaturo zamejile in utrdile kot specifičen diskurz z lastnimi, avtonomnimi pravili igre.« Pri Jurčiču je obravnavan tudi razvoj meščanske proze, s pomočjo Trdine pa je predstavljeno nihanje pri postavljanju in razumevanju meje estetskega sistema. Za Trdino tudi pravi, da ga je metaforično mogoče videti kot nekakšnega »skriptorja« v opoziciji do možnosti, ki so jo začrtali njegovo predhodniki in sodobniki, polno uveljavili pa njegovi nasledniki.

Pisatelj umetnik – ta model pisatelja se kaže že s Prešernom. Generacija moderne je vstopala že v dokaj razvit literarni sistem, ki pa mu je še marsikaj manjkalo. Tako je v tem obdobju v ospredju profesionalizacija (avtorski honorarji, odnosi med založnikom in avtorjem) in zahteva po priznanju posebnega družbenega statusa umetnika in popolne avtonomije umetnosti. V prvih bojnih črtah za uveljavitev novega pisateljskega modela je bil Ivan Cankar. Položaj literarnega proizvajalca se je izboljšal,

a samo z literarnimi teksti ni bilo mogoče preživeti. Kot ugotavlja avtor, se je gmotna eksistenca omogočala s kombinacijo literarnih, esejističnih, polliterarnih in kritičkih zapisov. V tem obdobju so se ustalili tudi načini plačevanja honorarjev. Dokončno se uveljavi model estetsko avtonomnega ustvarjalca. Marjan Dovič v ta model uvrsti tudi Zofko Kveder, ob kateri obravnava še problematiko spola oz. »slovenske literarne proizvajalke«. Predstavi njeno zgodnjo in pogumno emancipacijo v intelektualko, ki se preživlja z lastnim umskim delom, njene radikalne predstavitve ženskih problemov in predvsem njen vstop na literarno področje. Avtor ugotavlja, da je njen nastop na prelomu stoletja za vselej in nepreklicno spremenil podobo ženske kot intelektualke in pisateljice.

Pisatelj avantgardist je peti model. Po avtorjevem mnenju pomeni najdaljnosežnejši premik v dojetju literarnega proizvajalca in njegove vloge. Ob Antonu Podbevšku je predstavil do tedaj nepredstavljen tip lirskega subjekta – egocentrični titan, ki ga je pesniku »pomagal« skonstruirati Nietzsche z nekaterimi prviniami svoje zamisli o »titan-skem« nadčloveku. Temu sledi »titan-sko-nadčloveški ustvarjalec, ki ga poganja želja po izstopu iz obstoječih struktur«. Ob Srečku Kosovelu avtor zapiše, da se je izkazalo, da gre za drugačen tip avantgardizma. Kot pravi avtor, je bil pri pesniku pozoren predvsem na razsežnost literarne kanonizacije in procese socialne produkcije. Srečko Kosovel je namreč zapustil avtorsko gradivo, ki ni bilo do konca »avtorizirano«. Kosovela avtor uvršča na začetke slovenske zgodovinske avantgarde.

Pisatelj disident je po Dovičevem mnenju najzanimivejši model. Pravi, da je pri analizi njegove geneze upošteval številne sistemske okoliščine, razkorak med tržnim založništvom pred drugo svetovno vojno ter

nadzorovano kulturno sfero po njej. Predstavlja cenzuro, zaplembe in zaporne kazni pisateljev, razmišlja o literarnih nagradah. Na podlagi tega se mu je izoblikoval model pisatelja disidenta. Ob Edvardu Kocbeku primerja kulturne razmere pred drugo svetovno vojno in po njej, prikaže metode komunističnega nadzora in obračunavanja z literati, ki režimu niso bili po volji. Kocbekova zgodba je priča o zasuku v razvoju literarnega sistema, ko je ideološka dimenzija prevladala nad estetsko. Kocbekova pokončna drža in brezkompromisnost mu je po avtorjevem mnenju zagotovila ugled in tiho občudovanje sodobnikov.

Ob Dragu Jančarju obravnava pisatelja disidenta z dveh pozicij – kot avtorja literarne fikcije in kot intelektualca oz. javne osebe. Poudarja, da je njegov literarni ugled izjemno velik, priljubljenost pri bralcih in kritikih pa prav tako.

Pisatelj med umetnikom in proizvajalcem je zadnji model. Avtor monografije predpostavlja, da bi lahko vanj uvrstil mnoge avtorje, ki so se uveljavili šele po prehodu v demokratični družbeni model s kapitalističnim tržnim gospodarstvom. Ob Desi Muck, uspešni mladinski pisateljici, in mladem pesniku Klemnu Pisku je analiziral temeljne spremembe, ki jih je prineslo preoblikovanje založništva. Preučil je okoliščine in možnosti za uveljavitev mladega avtorja in življenje od peresa, pa tudi postmoderne transformacije cenzure. Položaj literarnega proizvajalca je razpet med zahteve avtorja umetnika in zahteve trga po »proizvajanju«. V tem neizprosno okolju je med slovenskimi avtoricami najbolj uspešna Desi Muck, ki je tipičen primer tržno uspešne avtorice.

V Sklepu Dovič povzame avtomatizacijo slovenskega literarnega sistema oz. dominante, ki so ta proces uokvirjale in omeje-

vale ter se v različnih obdobjih spreminjale: od religiozne in politične cenzure, od nacionalne ideje do kapitalističnega trga. Posebno pozornost posveča močno zakoreninjeni hipotezi »slovenskega kulturnega sindroma«.

Pri profesionalizaciji slovenskega literarnega proizvajalca z vidika vpetosti v širši medijski sistem poudarja, da so posebej pomembne oblike državnih intervencij na področju literature in celotnega knjižnega trga. Slovenskega avtorja postavi v perspektivo razvoja avtorja v evropski tradiciji.

Vpraša se, ali je sodobni pisatelj avtor ali le še proizvajalec. Dojemanje avtorstva se je v zadnjih desetletjih namreč zelo spremenilo. Po njegovem je »sodobni literarni proizvajalec vse manj prepričan, da je on tisti genij, ki bo v transu, na robu zamaknjenja, uvidel pravo resnico in jo v posebnem konvencionaliziranem okviru literarnega sistema posredoval družbi. Vidi pa, da bo moral – če se ne želi predati zgolj trgu – za distribucijo svoje (literarne) resnice izkoristiti vse močje poti ...«

Marijan Dovič s Slovenskim pisateljem predstavlja literarno-sociološki pogled na literaturo, ki pri nas doslej ni bil pogost. V svojem obsežnem delu se dokaj obrabljene teme v literarni teoriji in zgodovini loteva na inovativen, ponekod tudi provokativen način. Pisatelja opazuje kot literarnega proizvajalca, ki deluje v literarnem sistemu, njegovi mreži inštitucij, posrednikov, medijev, knjižnega trga in družbenopolitičnih okoliščin, ki vplivajo na njegovo ustvarja-

nje. Pri svoji obravnavi ne zanemari besedilnega vidika, saj so ravno literarni teksti pomemben lokus artikulacij avtorskih funkcij in njihovih modifikacij. V monografiji prikaže najpomembnejše premike v položaju in razumevanju literarnega proizvajalca pri nas. Premiki so bili postopni, meje med modeli pa pogosto, kot zapiše sam, težko določljive.

Z monografijo ne želi fiksirati modelov slovenskega pisatelja kot dokončnih. Gre za njegov pogled na izsek iz polimorfne materije, ki jo sam imenuje razvoj vloge literarnega proizvajalca v slovenskem literarnem sistemu. Po njegovem je ta pogled še ena konstrukcija, ki obravnavano zgodovinsko gradivo pomaga uzreti kot specifično opazovalno enoto. Shema sama pa se ponuja kot interpretacija, ki je zelo koristna in uporabna za razumevanje opisanih procesov. Njegova tipologija ponuja enega od možnih pogledov in interpretacije obravnavane tematike, s čimer polni prazna mesta v literarni zgodovini.

Monografijo bodo zagotovo s pridom uporabljali študenti slovenistike, učitelji slovenščine na vseh stopnjah izobraževanja in ostali, ki jih zanima ta tema, saj ponuja poglobljen in svež pogled na slovenskega pisatelja. Avtor tudi zaradi slednjega svojemu delu in delom, ki bodo sledila, povečuje zanimivost in uporabnost ter širi možni krog bralstva.

Milena Kerndl

Maribor

milena.kerndl@guest.arnes.si